
SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Z OBSAHU:

E. KOWALSKÁ: Z vlasti do exilu: skúsenosti evanjelických farárov z prenasledovania a exilu v 17. storočí (Faktory uchovania a posilňovania luteránskej identity)

Z. VANOVIČOVÁ: Folklórne mechanizmy v komunikačnej situácii

M. BAJČANOVÁ – A. MENTEL: Analýza stratégií adaptácie na spoločensko-ekonomické zmeny

Á. HUSZÁROVÁ – R. BEŇUŠ: Problematika pouličných hudobníkov v Bratislave a Budapešti v rokoch 2001-2002

Na obálke:

Prvá strana: *Detail z ilustrácie Viery Gergeľovej*

Preklady: S. Šimková, T. Bužeková, Ľ. Herzánová

Dear reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P.O. Box 57, Nám. slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.sappress.sk> <http://www.etnologia.sk>

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Lubica Droppová, Gyivicsán Anna (MR), Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR)

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online
sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV
(v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné
zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

- K o w a l s k á, E.: Z vlasti do exilu: skúsenosti evanjelických farárov z prenasledovania a exilu v 17. storočí..... 249
- V a n o v i č o v á, Z.: Folklórne mechanizmy v komunikačnej situácii..... 270
- B a j č a n o v á, M. – M e n t e l, A.: Analýza stratégií adaptácie na spoločensko-ekonomické zmeny..... 282

MATERIÁLY

- H u s z á r o v á, Á. – B e ň u š, R.: Problematika pouličných hudobníkov v Bratislave a Budapešti v rokoch 2001-2002.... 304

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOSÝ

- Rodina včera – dnes – zajtra. Perspektívy rodovej politiky... (M. B o t í k o v á, L. H e r z á n o v á)..... 318
- Výstava čipiek v tradičnom odeve Moravy (J. Z a j o n c)..... 320
- Jaroslavovi Čukanovi k päťdesiatinám (L. M l y n k a)..... 322

RECENZIE-ANOTÁCIE

- K. Altman: Zlatá doba štamgastů pražských hospod (P. S a l n e r)..... 327
- K. Vetterl – O. Hrabalová: Nápěvy lidových písní z Moravy a Slezska a jejich základní melodické typy (H. U r b a n c o v á)..... 327
- M. Botíková, L. Herzánová: Nové perspektívy v sociálnych vedách a historická antropológia (M. B o b á k o v á)..... 329
- M. Ramšak: Portret Glasov. Raziskave življenjskih zgodb v etnologii... (M. B o t í k o v á)..... 331
- P. Horváth, S. Letavajová, M. Priečko: Slovensko – politika a spoločnosť (B. D i v i n s k ý) 332

- „Literatura Ludowa“ 1999-2003 (N. G a n - c a r z)..... 334
- Ethnologia Slovaca et Slavica (J. M a j l i n - g o v á)..... 336
- K. Ondrejka: Malý lexikón ľudovej kultúry Slovenska (Z. B e ň u š k o v á)..... 339
- I. G. Benedek: Komlósska tóra (P. S a l n e r) 341
- M. Montari: Hlad a hojnosť (R. S t o l i č - n á)..... 343
- J. Pravda: Stručný lexikón kartografie (P. S l a v k o v s k ý)..... 344
- A. Assman – F. Hiddemann – E. Schwarzenberger: Firma Topf & Söhne Hersteller der öfen für Auschwitz... (E. Z a h r a d n í k o v á)..... 345

CONTENTS

STUDIES

- E. K o w a l s k á: From the motherland to exile: the experience of prosecuted Lutheran priests in exile during the 17th century...249
- Z. V a n o v í č o v á: Foklore mechanisms in communication situation.....270
- M. B a j č a n o v á – A. M e n t e l: Analysis of adaptation to social and economical changes.....282

MATERIALS

- H u s z á r o v á, Á. – B e ň u š, R.: The Fundamental Problems of Street Musicians in Bratislava and Budapest in 2001-2002.....304

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

- Family yesterday-today-tomorrow. Perspectives of gender politic (M. B o t í k o v á, L. H e r z á n o v á).....318
- Exhibition of lace in traditional clothing of Morava (J. Z a j o n c).....320
- Jubilee of Jaroslav Čukan (L. M l y n k a)...322

BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS 327

FOLKLÓRNE MECHANIZMY V KOMUNIKAČNEJ SITUÁCII

ZORA VANOVIČOVÁ

*PhDr. Zora Vanovičová, Bratislava,
zora.vanovicova@savba.sk*

Situation of communication as closed (private) or open (public) dialogue of engaged people (with potentially non-engaged observers – distributors of information) is specific from folklore study point of view. There are some specific mechanisms of creating of folklore or non-folklore texts, imaginations as well as images and keys of context and networks in the so called „narrated world“. Searching of them could help predominantly to understand processes of creation and spreading contemporary forms of folklore.

Kľúčové slová: folklórny mechanizmus, komunikačná situácia, folklór
Key words: mechanism of folklore, situation of communication, folklore

Už dlhšie obdobie sa folkloristika nachádza v stave riešenia otázok a úvah o vlastnej záujmovej oblasti, zároveň aj v pochybnostiach o nej, ako to naposledy predložila a zosumarizovala Z. Profantová (PROFANTOVÁ 2000). Nikto však nikdy nespochybnil, že oblasťou skúmania folkloristiky je najmä a v prvom rade stále ešte priama komunikácia, face to face, so všetkými jej prejavmi, výtvormi, vzťahmi, súvislosťami, vplyvmi, dôsledkami. Tá je však zároveň súčasťou „rozprávaného sveta“, „rozprávaného času“ (RICOEUR 2002, 118-119), ktorý formuluje premeny času a obrazu sveta špecificky v literatúre i v ústnej slovesnosti. Literárna veda, ale aj folkloristika ich skúma najmä na úrovni textu (autorského alebo zaznamenaného rozprávania). Je len prirodzené, že sa folkloristika osobitne zaoberá aj skúmaním procesu komunikácie, jej mechanizmami, v ktorej zaznamenávaný text vzniká v rámci „rôznych univerzálnejších foriem spoločenského vedomia, sociálnej pamäti, globálnych či kľúčových tradícií atď., ktoré sa odrážajú v kolektívnom vedomí“ (LEŠČÁK 2002, 325). Rozvíjanie „textocentrických“ či „kultúrnoantropologických“ koncepcií vo folkloristike nemôže znamenať, že jedna druhú vylučuje alebo že si konkurujú, iba to, že sa vzájomne zmysluplne dopĺňajú a obohacujú (ŁUGOWSKA 2002, 303).

Fascinujúca nevyhnutnosť ľudskej výpovede a ústneho zdieľovania sa druhému človeku, stimulus verbi, naplňa špecifické psychologické a spoločenské potreby jednotlivcov. Keďže tradičnou a základnou metódou folkloristickej práce vždy bolo sústredenie sa na výskum žánrov, teda vyhľadávanie a zaznamenávanie určitých ucelených klasifikovateľných slovesných útvarov transmitujúcich folklórne obrazy, ako aj ich konkrétnych nositeľov, najčastejšie sa tieto prejavy vytrhávali z kontextu osobitého komunikačného rámca, ktorým je spontánny a prirodzený rozhovor dvoch alebo niekoľkých ľudí. Teda zo skutočného procesu o tom, ako rozhovor prebieha s jeho asociačnými reťazcami predstáv a informácií, s jeho štruktúrou, dynamickosťou, dominantnými prvkami a žánrovým zložením možno aj máme priame záznamy, nahrávky z výskumov, ale nemáme ich odborné analýzy, správy o nich, o ktoré by sme sa mohli oprieť. Je pravda, že takýto „komunikačný folklór“ je jednou z najprchavejších a ťažko zaznamenateľných vecí, avšak je základom, surovinou, protofolklórnym kontextom, živnou pôdou, kde sa rodia, vznikajú, variujú, aktualizujú folklórne obrazy, a to, „ako sa práve v ich rámci stretávajú „kódové“ motivácie s individuálnymi preferenciami interpretov, ako pritom pôsobí sféra nefolklórnych textov a ako v tomto rámci prebieha proces aktualizácie a variácie, to sa sleduje len príležitostne“ (MARČOK 2002, 112). Je to akési „univerzálne sito“, kde sa stretáva súkromný pohľad a názor s verejnou oblasťou.

B. Beneš nazýva tento priestor „ústnymi dejinami“, ktoré sú „heterogenní, neprofesionálni a převážně subjektivní odraz aktuálních skutečností nebo bezprostředních zpráv o nich v pojetí příslušníků různých společenských vrstev a skupin, předávány ústně nebo amatérským zápisem. Ústní dějiny jsou širší než folklórní kultura. Odraz skutečnosti vychází převážně z neoficiálních hledisek a lze jej zachytit autentickým záznamem ... probíhajících rozhovorů ... Významové dominanty ústních dějin jsou proměnlivé podle společenské situace. Na rozdíl od oficiálních dějin zachycují nositelé ústních dějin lokální jevy nebo lokálně a skupinově omezená hodnocení jevů širší platnosti“ (BENEŠ 1991, 39). Autor na príklade vzniku a šírenia domnienky-fámy sleduje protofolklórne a folklórne prvky ústnych dejín ako otvorenej štruktúry informácií, zážitkov a príbehov, ktoré možno dopĺňať podľa konkrétnych podmienok a ktoré sa neustále premieňajú.

Výskum sa však väčšinou zameriaval na sledovanie priebehu jednotlivých špeciálnych, relatívne uzavretých rozprávačských príležitostí, ako boli tradičné priadky, páračky alebo susedské besedy, ako ich poznáme napr. dokumentované D. Klímovou z jej opakovaných a stacionárnych výskumov, ale i od ďalších bádateľov. Poskytoval možnosť dôkladného zmapovania rozprávačského repertoáru, žánrového zastúpenia, jeho rozsahu, obsahu a kvality, účasti nositeľov a audítoria atď. To, čo si folkloristika všímala menej, bežný každodenný rozhovor, upútavalo pozornosť vnímavých pozorovateľov života – spisovateľov, ktorí vnášali do literatúry formy odpozorované zo živej komunikácie, na čo upozornil V. Marčok a čo nazval bachtinovsky „rečovými žánrami“ (MARČOK 2000). Vyhľadáva vplyvy „autentického rozprávačstva“ na literárnu tvorbu z akéhosi „záčinu“, „naračného suterénu“ folklórnej tradície, hovorí o nich ako o „podliterárnych“ či „paraliterárnych“ formách živého rozprávania, „neliterárne folklórneho pozadia“, v ktorých rozpoznáva „rečovo-komunikačný žáner příležitostných „intimních zdůvěření sa“ o vlastných životných trampotách i pozitívnych skúsenostiach, ktoré používame pri zámerných i náhodných stretnutiach s priateľmi, ale aj s neznámymi ľuďmi, a ktorý môže mať nielen dôveryhodné formy „zverovania“ (tajomstiev, snov, túžob, receptúr, novostí a pod.), „spomienky“, „vyrozprávania príhody“ a pod., ale aj mystifikačné („mystifikujúcej reprodukcie“ prečítaného alebo cudzej príhody ako vlastnej skúsenosti, „potvrdzujúceho výmyslu“, „účelovej klebety“ atď.).

V bezprostrednej komunikácii sa však tieto „zdôverovacie žánre“ veľmi často kombinujú so žánrami „informovania o iných“ (reprodukcie prečítaného „chýru“ či „zvesti“ o mimoriadnych udalostiach atď.) a takmer vždy sú súčasťou „rozprávačských dialogických udalostí“ („neškodného klebetenia na zabitie času“, „susedského posedenia“, „krčmového pretriasania problémov“ a pod.)“ (MARČOK 2000, 120). Autor tu zhrnul hlavné charakteristické črty otvorenej komunikačnej situácie.

V. Marčok teda z hľadiska literárnej vedy chápe komunikačnú situáciu ako samostatné žánrovo-štylové pozadie, ktorého sa zmocňuje literatúra rekonštrukčno-inšpiratívnym (V. Šikula, Š. Moravčík) alebo parodicko-polemickým (R. Sloboda, P. Jaroš, P. Vilikovský) dotykom s folklórom. Literárna autorská štylizácia do rozprávačského komunikačného štýlu však často vôbec nemusí byť priamo inšpirovaná osobitnou „folklórnou naráciou“, ale obyčajnou ľudskou komunikačnou prirodzenosťou (nie teda osobitne folklórne autentickou, ale všeobecne ľudsky autentickou), ktorou sú často nadaní autori ako dobrí rozprávači. Naopak, v súčasnom folklóre, odrážajúcom aj čitateľskú (divadelnú, televíznu, filmovú) skúsenosť, sa zase prenášajú prvky literárneho a dramatického prejavu, často protirečiace prirodzenému hovorovému výrazu. Prelínanie, ústnosť a hovorovosť v literatúre a literárnosť ústneho prejavu, je tak prirodzeným vývinovým faktom a organickou súčasťou folklóru a literatúry, ktorú musíme ako takú prijať a seriózne sa ňou zaoberať.

Samozrejme, v literárnej vede a lingvistike nie je táto problematika nová a v diskusii o teórii rozprávania v literárnom texte nachádzame nielen analýzy „situácií (autorského) rozprávania“, ale aj spätnej väzby čitateľskej percepcie. Tieto teoretické východiská zložitých problémov naratológie v literárnej vede však nemožno mechanicky prenášať do folkloristického bádania.¹

Antropologický prístup k skúmaniu súčasného folklóru rozvinula poľská folkloristika, inšpirovaná psychologickými, sociologickými, filozofickými a semioticko-komunikačnými teóriami. Poľskí folkloristi sa najmä v 80. rokoch zaoberali aj „folklórotvornými situáciami“, definovanými ako folklórne produktívne a folklórne neproduktívne.² Folklórny text, ktorý skúmame a ktorý je určovaný špecifickými kritériami folklórnosti, chápeme v podstate ako konštrukt, text vytrhnutý spomedzi nefolklórnych textov zo živého komunikačného kontextu, skôr ako fragment komunikačnej situácie. Samotnú komunikačnú situáciu identifikujú ako synkretický, heterogénny, mnohofázový a mnohokódový text (KOWALSKI 1990, 76), ktorý môže obsahovať rôznorodé informácie zo všetkých oblastí života, vyjadrené rôznymi komunikačnými formami (segmenty obradové, gestické, choreografické, interpretačné atď.).

Teoretický prínos poľskej folkloristiky v skúmaní folklórne produktívnych komunikačných situácií môže byť inšpiratívny aj v dnešnom hľadaní a spresňovaní predmetu bádania folkloristiky v nových podmienkach tlaku rôznorodých médií, ktorých vplyv sa objavuje v súčasnom folklórnom materiáli. Kým sa však nezačne konkrétny výskum, analýza, interpretácia špecifického materiálu komunikačných situácií, kým proces ich fungovania budeme iba tušiť, a nie reálne poznať, môžeme len ťažko nahliadnuť aj do dnešného života konkrétnych žánrov, ktoré sa pohybujú práve v prchavom priestore každodennej komunikácie krátkodobu sa stretávajúcích rozptýlených skupín (napr. fáma, obsahy preletujúce z médií v rôznorodých skupinách, urbánne povesti, informácie zoskupujúce určité predstavy, formujúce obrazy a významy v skupinovom myslení).

V každodennom živote sa človek zúčastňuje pasívne alebo aktívne mnohých komunikačných situácií, ktoré sú také zmechanizované, že si ich takmer neuvedomuje ako špecifickú formu prejavu. Ak však upriami pozornosť na konkrétnu situáciu, jej trvanie,

zloženie rozprávačov a poslucháčov, skladbu a formu informácií, môže v nich nájsť z folkloristického hľadiska mnoho súvislostí. Pre výskumníka to znamená, že ju často nemôže priamo zaznamenávať, ale môže byť na komunikačnú situáciu pripravený ako na výskumnú situáciu, kde človek počúva s osobitným sústredením a folkloristickým zameraním (HLÔŠKOVÁ 1996).

Fenomén komunikačnej situácie nie je nový ani ako stabilná súčasť každodenného života, ani ako folkloristický problém. Je stále aktuálny, živý a meniaci sa v čase, pritom ťažko zachytiteľný, a azda preto aj nikdy dostatočne preskúmaný. Folkloristika sa síce väčšinou textocentricky zameriavala na jednotlivé monologické podania, avšak život folklórneho podania je komplexnejší ako tradičné vyberanie jeho žánrových monologických prvkov, je často dialogický, spojený s reflexiou, priamymi reakciami na prežívané skutočnosti, minulosť i perspektívu budúcnosti (HLÔŠKOVÁ 1996, 324). Aj skúmanie ekológie (biológie) folklóru (heslo v Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska 1995, 1, 120) sa zatiaľ dost' jednosmerne zameriavalo najmä na vynikajúcich nositeľov, na analýzy osobitných prednesových situácií a na reakcie „poslucháčov“ (nie skôr partnerských „účastníkov komunikácie“).

Tradičný pohľad folkloristiky na folklór sa odvíjal od staršieho klasického literárno-vedného skúmania textu, bol to teda skôr pohľad „na zapísaný estetický text s prevahou hovorových prvkov“ (neskôr aj s požiadavkou jeho presnejšej pasportizácie), a nie na živý dopĺňaný „obraz s osobitnými významami“. Folklór sa od literatúry odlišuje nielen v opozícii k textu literárneho diela, ale aj tým, že špecifickým spôsobom v čase a v priestore dotvára, dopĺňa významy a obrazy, žije a stále sa mení. Ako konštatuje E. Krekovičová „v etnologickom i folkloristickom bádani na Slovensku sa ako perspektívny ukazuje odklon od vytvárania konštruktov smerom ku skúmaniu samotných konštruktov a kódov identity, smerom k výskumu ich výskytu, spôsobu fungovania, kauzality, historických súvislostí a ich funkcií z aspektu sociálnej či kolektívnej pamäti. Skúmame a identifikujeme konštrukty v ľudských kultúrach a komunikácii a sledujeme ich už ako konštrukty, pričom poznanie ich korelácií s historickou realitou nie je cieľom našich výskumov, ale iba prostriedkom k poznaniu fungovania a charakteru viacvrstvovej historickej a kultúrnej pamäti. Dostávame sa tak ku štúdiu stereotypov a historických a mentálnych obrazov ako súčasti symbolického prístupu ku skúmaniu kultúry“ (KREKOVIČOVÁ 2002,337).

Uzatvorená a otvorená komunikačná situácia, rozprávačská príležitosť, rozhovor

V slovenskej folkloristike je jedným zo zaužívaných termínov „folklórna situácia“ ako „synchronný kultúrny a spoločenský kontext realizácie folklórnych javov“ a užší termín „interpretačná (prednesová, folklórna) príležitosť“ ako súčasť folklórnej situácie, „konkrétny čas, miesto, podmienky folklórnej interpretácie“ (Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1995, 1, 141, 207). Takto chápaná prednesová (rozprávačská) príležitosť je však len jedna z možných komunikačných situácií, veľmi úzka a špecifická časť komunikácie, v ktorej sa pohybujú folklórne javy a diskusiu by si dnes zasluhoval aj termín folklórna interpretácia. Rozprávačská príležitosť je teda osobitný druh uzavretej súkromnej komunikačnej situácie, rozhovor, v ktorom sa transmittuje aj repertoár jedného alebo viacerých folklórnych žánrov v rámci určitej vymedzenej, relatívne stabilnej skupiny. Naproti tomu otvorenej komunikačnej situácii možno z hľadiska jej aktérov a z hľadiska jej obsahu chápať širšie, ako spontánny nestabilný proces vytvárania nefolklórnych a folklórnych textov i reflexií v každodennej verejnej komunikácii rozptýlených skupín. Niekedy sa môže zdať, že z hľadiska folkloristiky je uzatvorená rozprávačská príležitosť folklórne „produktívnejšia“, najmä na klasické

žánrové prejavy. Avšak okrem toho, že je jej spontánnosť často pri výskume ovplyvňovaná zásahom výskumníka, širšie chápaná otvorená komunikačná situácia prináša nové poznatky aj o spontánnych mimofolklorných súvislostiach života folklórnych i nefolklorných javov.³

Rozhovor či komunikačná situácia na rozdiel od väčšiny tradične chápaných rozprávačských príležitostí nemusí byť pravidelná, ba ani predvídateľná a môže mať viacero foriem. V súvislosti s orálnou históriou a spomínaním rozpracovala túto problematiku tiež H. Hlôšková (HLÔŠKOVÁ 1996). Mení sa intenzita a frekvencia príležitostí na rozprávanie sa, dominujú kratšie, náhodné a praktické stretnutia nad zámernými, z dlhších rodinných príležitostí sú to väčšinou oslavy, pracovné a výpomocné príležitosti sa predlžujú ponúkaním alkoholu. Do komunikačnej situácie sa človek dostane ako účastník, keď je do nej vtiahnutý, aby sa zapojil do rozhovoru alebo ako zaujatý poslucháč cudzieho rozhovoru, ktorý vedú známi alebo neznámi ľudia v jeho blízkosti. Môže sa to stať na zastávke autobusu, v hromadnej doprave, na ulici, na návšteve, pri spoločnej práci, pri stretnutí v krčme. Komunikačná situácia môže trvať niekoľko minút (čakanie na autobus, cesta autobusom) až niekoľko hodín (návšteva, krčma), môže mať pauzy (prestávky v práci), môže mať krátkodobú zostavu účastníkov alebo postupne ich čiastočnú výmenu. Môže mať podobu prevažne dialogickej či viacnásobnej výmeny informácií alebo dominantnej monologickej prevahy autoritatívneho účastníka.

Zaujímavý opis jednej formy komunikačnej situácie poskytl T. Podolinská (PODOLINSKÁ 2002) z rómskeho prostredia. Ide o „skupinovú komunikáciu“, ktorá je „špecifickým typom externej komunikácie s cudzou osobou, keď sa celková výpoveď nedá priradiť jednotlivcovi, ale celej skupine, skladá sa totiž z krátkych výpovedí rôznych členov skupiny, pričom ostatní členovia jeho odpoveď na znak súhlasu bezo zmeny zopakujú alebo pridajú vlastný postreh či upresňujúcu informáciu. Jednotlivé individuálne výpovede tak neustále prechádzajú „sítom“ skupiny. Navyše ich kolektívnym zopakovaním sa stávajú „vlastníctvom“ daného kolektívu a prechádzajú do skupinového aj individuálneho komunikačného repertoáru. V tomto skupinovom repertoári tak kolujú isté látky, ktoré sú reakciou tejto skupiny na externé podnety. Napriek zjavným sklonom k stereotypizácii je tento druh komunikácie pomerne flexibilný a každý z účastníkov skupinovej výpovede môže kedykoľvek celkom zmeniť náladu skupiny i smerovanie celého rozhovoru. Najviac sa podobá hre, keď každý z účastníkov povie vetu, ktorou naznačí dej príbehu. Dej však môže byť v každej chvíli zvrátený neočakávaným smerom ďalším účastníkom rozhovoru. Autorom príbehu je potom celá skupina zúčastnených.“ Tento veľmi presný postreh vystihuje skúsenosť každého folkloristu, ktorý si vždy ťažko vedel poradiť s podobnými, doteraz nedefinovanými, zloženými textami-netextami či skupinovou spoločnou výpoveďou.

Autorka ďalej spresňuje mechanizmus tzv. brikoláže (KOWALSKI 1990, 76-77), pomocou ktorej sa v rozprávaní formujú stereotypné obrazy. „Prostredníctvom internej komunikácie v skupine dochádza k postupnému „nabaľovaniu“ ... externe získaných útržkovitých informácií. Ich premiešaním s reálnymi, ale opäť útržkovitými informáciami ... vzniká obraz, akási informačná koláž, ktorá nasycuje informačný prah tradičnej skupiny. Zároveň však ide o skupinový obranný mechanizmus... ktorý sa utvrdzuje jednak vo vedomí nesprávneho postoja opačnej skupiny a jednak sa utužuje vedomie o správnosti postoja vlastnej skupiny. V prípade potreby slúži zároveň aj ako ospravedlňujúci prostriedok eventuality problématických postojov alebo reakcií vlastnej skupiny“ (PODOLINSKÁ 2002).

Jednou z foriem komunikačných situácií, prepájajúcou nielen rôzne časové a generačné posuny, ale aj rôzne komunikačné a informačné formy, je niekoľkonásobná či niekoľkofázová

komunikačná situácia s rôznymi kontextuálnymi doplnkami (HLÔŠKOVÁ 1996). Prebieha rozložené v príležitostných informačných fázach iniciovaných osobitným záujmom a emocionálnou zaujatosťou o určitú tému, kde sa pri každej osobitnej situácii s inou zostavou účastníkov téma aktuálne dopĺňa a rozširuje inými a novými kontextuálnymi pohľadmi, spoluvytvárajúcimi v čase neuzatvorený a neúplný tematický celok.⁴

Adresát, poslucháč, účastník komunikačnej situácie, nezaujatý pozorovateľ

Termíny „adresát“, „poslucháč“ vo folkloristike označujú veľmi málo preskúmanú kategóriu auditória prítomného a zaujatého na rozprávačskej príležitosti, ktorému sa síce priznáva úloha potenciálneho rozprávača, interpreta, distribútora vypočutých podaní, ale ktorý akoby zväčša pasívne, jednosmerne prijímal „folklórnu interpretáciu“. V skutočnosti je každý jednotliviec-účastník akejkolvek komunikačnej situácie aktívnym (psychicky prítomným) partnerom rozhovoru, v ktorom sa odohrávajú jeho očakávania, reakcie, emotívne odozvy, odkódovanie a rozvíjanie kontextuálnych kľúčov vnímania ako základných spojív na formovanie predstáv a obrazov.

V uzatvorenej (súkromnej) komunikačnej situácii je prítomný poslucháč zväčša známym, priamym adresátom a priznáva svoju účasť a záujem. V otvorenej verejnej komunikačnej situácii však okrem priamych účastníkov rozhovoru vystupuje aj kategória „tretieho poslucháča“, možného, potenciálneho, anonymného pozorovateľa, ktorý nezainteresovane a nepozorovane môže vypočuť rozhovor známych alebo neznámych ľudí (takým môže byť napríklad aj výskumník-folklorista). Mediálna kultúra, literatúra, rozhlas, televízia, internet s takýmto účastníkom komunikácie priamo ráta a zameriava sa na neho. Verejná komunikačná situácia väčšinou s pozorovateľom neráta, ale je mu prístupná. Mechanizmus spontánneho rozhovoru účastníkov zainteresovaných svojou emocionalitou a zážitkom rozprávania nevedome upútava pozornosť aj nezaujatého poslucháča. Dáva mu tým silný impulz a stáva sa možným nástrojom anonymného šírenia informácie, ktorá tak môže vstúpiť do širšieho poľa komunikácie. Anonymné šírenie prostredníctvom náhodného, nepriznaného (utajeného) nezaujatého svedka rozhovoru cez ďalších možných zaujatých poslucháčov, ktorí poznajú pôvodcov a kontexty informácie, sa modifikované podanie v uzavretom kruhu môže vrátiť späť k jeho pôvodcovi. Na takomto princípe môže fungovať napr. aj šírenie urbánnej povesti, klebety alebo fámy a ďalších štruktúr súčasného folklóru.

Konvencie a stratégie každodennej komunikácie

Rozhovor je stará forma každodennej komunikácie, ktorú si folkloristika všímala málo, lebo nevyhovovala niektorým kritériám folklórnosti, a tiež preto, že sa v ňom dal sotva zachytiť mechanizmus tradovania. (Ten však možno teoreticky odvodiť z tradičného folklórneho modelu.) Napriek tomu vytvára sieť relatívne stabilných komunikačných konvencií a stratégií charakteristických pre ústne podanie, ktoré však v rozhovore vystupujú vypuklejšie.

V každodennej komunikácii človek podlieha priamo emóciám, ktoré vedú ku kontextuálnym spojivám a ktoré prejavuje na rozdiel od sprostredkovanej komunikácie oveľa spontánnejšie a aktuálnejšie. Nadväzovanie tém, motívov, informácií atď. prebieha na princípe spoločne zdieľaných nálad, skutočností, skúseností a verejného ovzdušia (spoloční známi, známe miesta, počasie, doprava, nákupy, politika, správy), od ktorých sa odvíjajú osobné skúsenosti, reflexie, záujmové témy atď. Významnú úlohu pritom zohráva komunikatívna pamäť viazaná na všedný deň (POSPÍŠILOVÁ 2002, 364).

Komunikačná situácia vyjadruje práve žitý čas v achronologických odkazoch na rôzne časové úseky. V jej priebehu sa môžu striedať viaceré kratšie či dlhšie podania alebo informácie s niekoľkými výraznými dominujúcimi prejavmi s prvkami žánrových väzieb. Jedným z prvkov štruktúry komunikačnej situácie môže byť aj nepredvídaná *pauza*, ticho zrazu prerušujúce rozhovor, ktorá sa obyčajne komentuje formulou „preletel anjel“ alebo „niekto má skrížené nohy“. V teórii literatúry sa takáto pauza považuje v meta-jazykovom zmysle za zlom v komunikácii (RICOEUR 2002, 105). Na jednej strane je rozhovor vzájomná konfrontácia vlastných skúseností jednotlivých účastníkov (stotožnenie sa, iná eventualita alebo opačný názor), často sa rozhovor môže prechýľovať k monologickosti, ak dominuje autoritatívny subjekt so svojimi názormi, vzorovou autopsiou. Stáva sa nielen sprievodcom nadhodených tém, ale často sám udáva témy rozhovoru.

Jednou zo špecifických foriem rozhovoru v prípade vynikajúcich rozprávačov je *rozprávanie ako inotajová zábava alebo intelektuálna hra*, v ktorej je napríklad možné osobitnými strategickými manévrami previesť vážnu tému na humornú, naznačiť nepravú pointu a zámerne prenechať dopovedanie pravej pointy príbehu inému účastníkovi rozhovoru, priamemu svedkovi udalosti.^{4a}

Z folkloristického hľadiska sú zaujímavé niektoré stratégie rozprávania, ktoré v rozhovore vystupujú do popredia. Napr. *laické vysvetľovanie* špeciálnych (aj vysoko odborných, historických, psychologických atď.) tém, činností, situácií, udalostí, v ktorom je významná frekvencia domnienky, ktorá dáva priestor aj pre ďalšie potencionálne fabulovanie a fámu. Dôležitá je tiež úloha *regestu*, synoptického podania v každodennej komunikácii: najmä emocionálne vyhrotené motivické a tematické prvky v komunikačnej situácii preukazujú použitie až niekoľkých variantov regestu uceleného podania v jednom rozhovore, ktoré môžu zdôrazňovať jeho rôzne významy. Zdá sa, že registri patria k tým fragmentom rozhovoru, ktoré majú funkciu emocionálneho zdôraznenia (vo svojej zhustenej podobe kumuluje napr. citoslovci, expresíva, nadávky, rôzne citácie a často sú jeho pointou – i niekoľkonásobnou - formulové výroky).⁵ Synopsa ako jadro či určité štádium rozprávania, ktoré je vlastne „príbehom bez aktu rozprávania“, správou a skôr „konštatuje“ alebo predstavuje niečo ako vecne a obecne existujúce, má tiež potenciú rozvinúť sa (aj opakovanne) na ucelené rozprávanie.⁶

Osobitne treba spomenúť používanie gnómických útvarov v rozhovore, *výrok* v vo forme formúl, ktoré vyjadrujú akési „životné zákonitosti“, sú pointou jednotlivých podaní, regestov či celých rozhovorov, predstavujú a mapujú sústavu stereotypných predstáv a etického poriadku jednotlivcov i komunity.⁷ Kódové gnómy identifikujú a vyvolávajú napr. asociácie na príbehy či zaujímavé situácie v rodine alebo na rôzne druhy paralelných skúseností. Často sa v rozhovore zopakujú ako poučenie, metafora, kód skúsenosti alebo emócie v pamäti, pozorovania života a jeho odovzdávanie druhým, môžu sa variať, prispôbovať situácii. Takéto formuly môžu byť východiskom k rozprávaniu príbehu alebo jeho pointou. (Tento princíp sa výraznejšie prejavuje napr. v humoristických podaniach, vtípoch, anekdotách.) Vo svojej generalizujúcej funkcii predstavuje azda určitý status rozprávačskej autority, rozprávačovej vševedúcnosti, omniscencie, ktorá sa prezentuje ako osobný názor rozprávača.⁸

Pre každodennú komunikáciu je charakteristické *dopĺňanie príbehu a tém*. Pre folkloristiku je komunikačná situácia priestor, kde sa realizuje časť procesu, v ktorom sa dopĺňa a formuje určitý obraz, príbeh alebo téma prostredníctvom rôznych žánrových prvkov cez prizmu osobnej reflexie (napr. príbeh o reflexii povodne r. 2002 v Česku a na Slovensku⁹). V mnohých (zaznamenaných i nezaznamenaných) rozhovoroch

sa vyslovuje fragment, ktorý vytvára obraz teoreticky nikdy neukončeného, nestabilného, v priebehu času stále sa formujúceho obrazu témy, látky, predstavy. Ten súčasný, aktuálny príbeh je zároveň sám súčasťou historicky širšieho príbehu (o povodniach), ba akéhosi univerzálneho obrazu (povedzme o pôsobení živlu vody v ľudskom živote) pôsobiaceho v povedomí, a ešte navyše a ďalej súčasťou tematicky širšej oblasti (napr. obrazu o nebezpečenstve a ohrození ľudí nielen živlami, ale aj ľudskými výtvormi, chorobami, ekologickým narušením atď.).

Teoreticky možno takýto spôsob formovania obrazu pripodobniť k literárnej historickej forme „zvarenia žánrov“, ako o nej hovorí M. Kovačka v súvislosti s literatúrou 17. storočia na Slovensku, odvolávajúc sa na konštatovanie Š. Krčméryho.^{9a}

Vo folklóre môžeme výraznejšie sledovať spontánne formovanie obrazov a príbehov v rôznych témach, napr. aj v cyklických epizódach o folklórnom hrdinovi, ktorého významy sa v čase menia (Jánošík, Štefánik). V literatúre poznáme niektoré výnimočné diela vytvorené básnickou intuíciou takisto na úrovni takéhoto procesu (napr. Citadela A. Saint-Exupéryho). V konečnom dôsledku literatúra i folklór spoločne stále dopĺňajú a dotvárajú univerzálne ľudské príbehy „rozprávaneho sveta“ (RICOEUR 2002, 106).

Komunikačné situácie z hľadiska folkloristiky

Folkloristika môže používať skúmanie komunikačných situácií ako jednu z metód skúmania protofolklóru a folklóru (ale aj iných oblastí tradičného i dnešného spôsobu života a kultúry, ktoré reflektuje ústna slovesnosť). Spoznávanie mechanizmov komunikačných situácií dopĺňa skúmanie folklórnych textov. Je to vlastne „načúvacia sonda“ so sústredeným odborným zameraním, pri ktorej sa vypočuté prehodnocuje z folkloristického hľadiska. Je pritom nevyhnutné čo najčastejšie vyhľadávať komunikačné príležitosti a situácie v určitom konkrétnom priestore, aktívna alebo pasívna účasť na každodennej komunikácii a kontaktoch v živote komunity (komunít) s ich flexibilitou, mobilitou, a najmä s vniknutím do vnútorného priestoru okruhu stereotypov, obyčajových – neoficiálnych – etických formúl, zafixovaných obrazov atď. Jednotlivé prípadové (napr. tematické) štúdie z prostredia menších komunít by mohli spresniť spoznávanie folklórnych mechanizmov. Aj náhodnosť je v tomto prípade reprezentatívna a aktuálna.

Vyhodnocovanie zachytených údajov sa môže využiť na analýzu určitej témy, alebo na analýzu jednotlivých komunikačných situácií a skladby ich tematických a strategických prvkov.¹⁰ Rozbor viacerých komunikačných situácií môže osvetliť miestne či regionálne špecifiká v kultúrnom prostredí, aj miesto všeobecných tém v nich, verejné záujmy a nálady, rôznosť individuálnych pohľadov, okruhy záujmov z rôznych oblastí života, kultúry, mediálnych vplyvov, vytváranie rodinnej histórie atď.

Jedným z dôležitých poznatkov takéhoto výskumu môže byť najmä objasnenie kontextuálnych mechanizmov komunikačnej situácie. Takýto výskum si vyžaduje aj záujem folkloristiky o výskyt a šírenie netradičných, menej preskúmaných, medzižánrových či nových žánrových foriem v súčasnom ústnom repertoári (napr. urbánna povesť, fáma, klebeta, oralizované texty).

Zaujaté načúvanie rozprávania je nakoniec pre folkloristu základnou povinnosťou.

- 1 STANZEL, F. K. 1988, 189-190. Pojem „komplementárny príbeh“ v naratológii vyjadruje „tichú dohodu medzi postavou rozprávača a čitateľom“, literárnu rozprávačskú konvenciu, ktorá vyvoláva u čitateľa určité očakávania, a zároveň jeho vlastnú iniciatívu kompletovať čítané z vlastnej predstavivosti.
- 2 Pozri napr. KOWALSKI, P. 1990, tiež práce J. ŁUGOWSKIEJ, D. SIMONIDES a d'.
- 3 Naratológia v literárnej vede používa ako jeden zo svojich hlavných termínov pojem „situácia rozprávania“, v jeho rámci má dôležitú rozlišovaciu funkciu prostredník-rozprávač, ktorý je médiom reflektujúcim skutočnosť. Rozprávanie sa tu realizuje dvoma hlavnými spôsobmi – cez osobitnú postavu rozprávača, ktorý referuje, podáva správu, vysvetľujúci a hodnotiaci komentár publiku a hľadá stratégie rozprávania, alebo cez postavu tzv. reflektora, teda neverbálnym, scénickým zobrazením deja a vnútorným monológom. Táto opozícia „reprezentuje esenciálnu skutočnosť nielen v teórii rozprávania, ale i všeobecne v prežívaní skutočnosti a umenia“ (STANZEL 1988, 178).
- 4 Napr. pri formovaní rodinnej histórie (spúšťací kontext emocionálnej väzby):
 1. fáza – náhodné vypočutie čítania z denníkov I. Kupca v rozhlase o spomienkach jeho matky z roku 1918 na maliara Tomáša Andraškovíča.
 2. fáza – pri príležitostnej návšteve jednej dcéry sa história rodinného obrazu od tohto maliara, ktorý vytvoril na objednávku predka r. 1904, na základe informácie z rozhlasu (a jej iniciovaním) dopĺňa v generačnej postupnosti.
 3. fáza – príležitostne sa v rámci jednej (staršej) generácie znova opakuje vypočutá informácia s rodinnou históriou doplnená o reakciu mladšej generácie, téma sa širšie rozvádza o vypočuté spomienky z bratislavského medzivojnového intelektuálneho prostredia na výnimočné tvorivé slovenské osobnosti vzdelané v zahraničí, ktoré sa stratili v zabudnutí a anonymite preto, lebo „z niečoho bolo treba žiť“.

Tento proces tvorby rodinnej histórie môže potenciálne príležitostne pokračovať v rôznych zostavách účastníkov. Na tento spôsob upozornila tiež H. Hlôšková 1996, 327.
- 4a Napríklad na návšteve v rámci rozhovoru o zaujímavých osobnostiach, ktoré navštívili hostiteľovu chatu, hostiteľ rozprával príbeh verejne známeho človeka, ktorého priateľka mala očnú vadu a ktorú pre charakter ich vzťahu nazvali metaforicky Dulcineou. Lekárka z rodiny sprostredkovala očnú operáciu Dulciney, nasledoval detailný humorný opis operácie s vybratým okom a návšteva Dulcineinho priateľa v nemocnici s obrovskou kyticou. Keď mu sestričky vysvetlili, že kvety v izbe nemôže nechať, vyhodil ich do odpadkov. Rozprávač použil formu nepravdej pointy a ukončil svoje podanie zdôraznením, že prekvapené sestričky nechali kyticu v koši. Zámerne nechal priestor prítomnej zainteresovanej lekárke, ktorá ihneď doplnila rozprávanie svojím komentárom, že mohol dať kyticu lekárke alebo sestrám s vysvetlením, ako vyťahovali krásne kvety z odpadkov a inštalovali ich v izbe sestričiek.
- 5 Napr. v priebehu rozhovoru (návšteva večer, muž videl u susedov neznámeho človeka a prišiel pozrieť, či nepotrebuje pomoc), keď najprv sused vysvetlil, prečo prišiel, vyrozprával príbeh, čo sa predchádzajúci deň stalo v susednej dedine – jeho syn išiel k príbuzným a videl, ako vošli k stareнке bývajúcej osamote do dvora Rómovia. Pýtal sa ich, čo chcú a oni že nič a rýchlo odišli. Pohrozil im, aby sa už nevracali. Starenka a jej syn mu za to ďakovali. – Domáci tiež počuli, že sa v okolí obce pohybujú zarastení ľudia s ruksakmi, od jedného obyvateľa pýtali peniaze, musel im ujsť. – Sused pokračoval o ohrození detí cudzími ľuďmi (v obci je tradične silná viera aj v urieknutie detí i dospelých cudzími a jeho liečenie čistcom, ktorý z hôr každoročne prinášali do domácností s deťmi známe Rómky) a za dobrú ochranu domu považoval psa. Cez

- informáciu o synovom krutom výcviku psa dospel k výroku: „Psa treba ubiť, aj ženu.“ Keďže bola prítomná hostiteľova žena, dodal: „Ale dobroho chráň Boh.“ Pri odchode ešte dvakrát porozprával návratne regist prvého príbehu, najmä so synovými nadávkami a hrozbami Rómom.
- 6 STANZEL 1988, 35n., 54n. Synoptický nadpis kapitol, starý prvok v literatúre, upozorňuje napr. na začiatku kapitoly ako signál na akt rozprávania.
- 7 Napr.: „Živel nezastavíš“; „Pes je vernejší ako žena“; „Slivka (slivovica) mi niekedy sadne ako koňovi chomejtl'a“; „Psa treba ubiť – aj ženu“ atď.
- 8 STANZEL 1988, 37n., 158n.
- 9 Napr. z rôznych rozhovorov a informácií na rôznych miestach a pri rôznych príležitostiach v období záplav v Česku a na Slovensku r. 2002 by sa mohlo zhromaždiť niekoľko folklórno-nefolklórnych záznamov k určitej téme:
- a. (autobus, rozhovor šoféra so známou cestujúcou a asi traja počúvajúci) rozprávajú sa o počasí a výške vody Váhu pri ceste, kadiaľ autobus prechádza. Žena informuje o stave Turca v Příbovciach, kde vymylo korene a vyvalilo stromy. „Živel nezastavíš“. Asociácia s inými živlami – veľké požiare v Amerike, „ani Američania si nevedia pomôcť“.
 - b. (zastávka autobusu, tri ženy a dve počúvajúce) o aktuálnom počasí, chvália regulovaný potok, ktorý sa nevyleje, ale je špinavý. Ľudia do neho vypúšťajú špinu a niektorí v tom ešte aj plákajú. Sama videla, ako dole potokom plávajú konzervy, ba aj kuracie črevá. V televízii videla správy o povodni a vyhládala staré fotografie, ktoré pozerala s deťmi, ako bola povodeň v dedine v 60. rokoch, keď sa ako malé deti hrali na ceste vo vysokej vode. Na výstave pri výročí založenia obce boli aj fotografie z povodne v 20. rokoch.
 - c. (prestávka v práci, traja chlapi) chlapi v krčme sa rozprávali o veľkej povodni v Čechách a jeden z nich povedal: „Tak im treba, Čechom.“ „Ale keby jemu stála voda v izbe, čo by povedal?“
 - d. (návšteva, dve ženy a muž) známy mu rozprával o návšteve Prahy po povodni, kde počul, že ešte pred povodňou pukol veľký zvon, o ktorom sa hovorí, že keď pukne, o dva týždne príde katastrofa v Prahe. Nikto tomu neveril, nebrali to vážne a nepripravili sa na to. Preto boli aj následky veľké, zničené archívy, knižnice a zbierky, zatopený Památník písemnictví. Potvrdili to aj v televízii, kde informovali o opravenom puknutom srdci zvona z chrámu sv. Víta, ktorý musia rozozvučať jedenásti ľudia, a o legende, ktorá sa k takej situácii viaže.
 - e. Televízne správy o opravenom zvone potvrdili, že legenda o puknutom zvone existuje. Zvon pukol v deň volieb v Česku a keď bolo puknuté srdce zvona na zemi, aby ho opravili, prestalo v Čechách pršať. Zvon bol opravený 27. 9. 2002.
- 9a KOVAČKA, M.: Vězení a vysvobození Tobiáše Masníciusa, církve ilavské v Uhřích kaplana, v duchovných dejinách Slovenska. In: *Tvorba*, roč. XIII. (XXII.), č. 4, 2003, s. 23-26. „...v Masníkovom prípade sú to paralelné apologetické texty, v ktorých sa na spôsob reflexií, dialógov, biblických posolstiev, útech, modlitieb a piesní píše a riešia vnútorné etické, meditatívne a kontemplatívne, v konečnom dôsledku apologetické stránky toho istého cestopisu. Sú akýmsi sprievodným textom cestopisu, a sú s ním prepojené na spôsob spojených nádob či pevnej medzitextovej siete alebo – ak mi bude dovolené použiť pojem Štefana Krčméryho, ktorý v prípade cestopisu Štefana Pilárika Sors Pilarikiana hovorí vo svojich *Dejinách literatúry slovenskej* (1976) o „zvarení žánrov“ – spojené sú na spôsob pevného „zvaru“ rozličných žánrových modulov do jedného celistvého celku“ (25).
- 10 Napr. témy rozhovoru z návštevy možno rozčleniť do niekoľkých segmentov:
- a. (informačný) Oznamujú, že po návšteve príbuzných sa rozhodli cestou zastaviť u známych. Mladý pes ich nechcel pustiť do domu. Domáci ukázali, ako pes obhrýzol dvere, ktoré robil návštevník-stolár.

- b. (téma o neposlušnom psovi – ucelené rozprávanie zo života). Nezbadali psa, že spal v stolárskej dielni a večer dielňu zavreli. Ráno našli dielňu zdemolovanú, rozbité zakrvavené sklo na okne, pes mal porezané nohy. Stolár tam potom hľadal tisícokorunáčku, ktorú nechal na stole a našiel ju v tom neporiadku.
- c. (segment zábavný) Pri porade o novej kose a kosisku muži skúšali jeden druhého zo znalosti starých názvov tradičných hospodárskych nástrojov.
- d. (segment uceleného spomienkového rozprávania ženy-návštevníčky, nadväzujúci na rozhovor o tradičnom hospodárení) Po smrti otca ako 11 ročná prevzala na Orave v hospodárstve starostlivosť a prácu s koňom, ktorý poslúchal iba ju. Opis spôsobu, ako malé slabé dievča z verandy oširuje koňa, ktorý si pritom kľakne. Príbeh o topení sa s koňom pri napájaní, ktorého schválne splašili chlapi, aby videli, ako si poradí, a o ich verejnom potrestaní. Regest o potrestaní chlapcov s novými detailami.
- e. (segment informačný) Pri lúčení dohoda o práci a dovoze materiálu na výrobu.

LITERATÚRA

- BENEŠ, B. 1991: Funkce domněnky jako folklórního žánru v ústních dějinách současné české společnosti. In: *Folklórní žánre – archívy – katalógy*. Úst SAV, Bratislava. S. 32-42.
- BENEŠ, B. 2002: Od folklorismu k folklóru. *Etnologické rozhľady*, Bratislava, Úst SAV, č. 1, s. 34-39.
- ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1, 1995: heslo *Ekológia folklóru*, s. 120, *Folklórny kontext*, s. 141, *Folklórna situácia*, s. 141, *Interpretačné príležitosti*, s. 207. Veda, Bratislava.
- HLÔŠKOVÁ, H. 1996: Kategória minulosti v rozprávačskej stratégii. *Slov. národopis* 44, s. 319-333.
- HLÔŠKOVÁ, H. 2002: Ústna história vo vytváraní historickej pamäti. *Slov. národopis* 50, s. 353-363.
- KOVAČKA, M.: Vězení a vysvobození Tobiáše Masníciusa, církve ilavské v Uhřích kaplana, v duchovních dějinách Slovenska. In: *Tvorba*, roč. XIII. (XXII.), č. 4, 2003, s. 23-26.
- KOWALSKI, P. 1990: *Współczesny folklor i folklorystyka*. Wrocław.
- KREKOVIČOVÁ, E. 2002: Konštrukcia obrazu „seba“ a „iných“. Mentálne obrazy, stereotypy a sociálna pamäť. In: *Slovenský národopis* 50, s. 332-342.
- LEŠČÁK, M. 2002: Folklór ako forma sociálnej komunikácie. *Slov. národopis* 50, s. 318-330.
- ŁUGOWSKA, J. 2002: Tekst jako przedmiot zainteresowań współczesnej folklorystyki i teorii kultury. *Slov. národopis* 50, s. 301-308.
- MARČOK, V. 2000: „Rečové žánre“ ako najnovší horizont styku literatúry s folklórom. In: *Na prahu milénia. Folklór a folkloristika na Slovensku*. Zb., ed. Z. Profantová, Bratislava, s. 118-122.
- MARČOK, V. 2002: Folkloristika má príležitosť seriózne sa nad sebou zamyslieť. *Etnologické rozhľady* č. 1, s. 111-113.
- PODOLINSKÁ, T. 2002: Boh medzi vojnovými plotmi. In: *Boh všetko vidí. Duchovný svet Rómov na Slovensku*. Zb., ed. A. B. Mann a M. Kováč. Bratislava, s. 147-175.
- POSPÍŠILOVÁ, J. 2002: Pamäť, vzpomínání a ústní historie. *Slov. národopis* 50, s. 363-365.
- PROFANTOVÁ, Z. 2000: Folklór a folkloristika na prahu milénia. In: *Na prahu milénia. Folklór a folkloristika na Slovensku*. Zb., ed. Z. Profantová, Bratislava, s. 29-39.
- RICOEUR, P. 2002: *Čas a vyprávění II*. Oikoymenth Praha.
- STANZEL, F. K. 1988: *Teorie vyprávění*. Praha.

Summary

It has always been fascinating to observe the search of a human being for self-expression and oral communication with other people (*stimulus verbi*) as a means of fulfilling one's own specific psychological and social needs. The traditional basic method of folkloristic work is the examination of genres, i.e. tracing and recording complex classifiable verbal genres used for transmitting the folklore depictions and their particular bearers. However, these communication events have been most frequently extracted from the specific communication context represented by a spontaneous and natural interaction of two or more people. It is possible that there are some kinds of direct evidence and tapescript recordings of how a real communication process is being developed, with all the chained images and pieces of information, structure, dynamism and dominant elements, including the genre composition. What we miss of are reliable professional analyses or accounts.

Communication as closed (private) or open (public) interaction among interested people (with potential non-interested viewers – disseminators of information) contains, from the folkloristic point of view, specific mechanisms of shaping non-folkloristic and folkloristic texts, images, contextual cues and networks within the so-called "talked about" world. Examination of these elements may facilitate comprehension of the processes of creation and dissemination of contemporary forms of folklore.

The listener in a closed (private) interaction is usually a known, direct receiver openly admitting his/her interest and direct involvement in the event. An open public interaction is different: here, next to the direct participants, "another receiver" – a possible, potential, and anonymous observer who, uninterested and unobserved, may listen to the interaction of known or unknown people. However, this position may also be occupied by the researcher-folklorist. Medial culture represented by books, radio, television, and the Internet directly relies on and counts with this type of participants in communication. Although public communication does not usually focus on observers, it remains open to them.

A dialogue as an ancient form of everyday communication is rarely taken into account by folklorists because it does not comply with certain criteria on folklore study. Moreover, this form of conversation does not appear very convenient for tracing mechanisms of oral tradition. Despite this fact, it has created relatively stable conventions and strategies typical of oral communication – in a dialogue even more noticeable. Among them are elements of intellectual games, a variety of lay explanations, completions of the story, various themes, telegraphic style, and gnomes.

The evaluation of recorded data may be used for the analysis of a particular theme or separate communication elements. An analysis of a higher number of communication situations may throw light on local or regional particulars of the cultural environment, and the importance of general topics discussed, or provide information about public interests and moods, the scope of personal views, interests in various aspects of public life and culture, or detect the influence of the media, or how family histories come to life, etc.

Results of this type of research may clarify contextual mechanisms in a communication context. Nevertheless, it is conditioned by an interest of the folklorists in the occurrence and dissemination of non-traditional, less examined inter-genres or new genres appearing in contemporary oral tradition, such as urban tale, rumour, gossip, oralised texts, and others.

This work was supported by grant VEGA 2/2116/22 „K problematike «tradičných» a «netradičných» folklórnych žánrov (medzi literatúrou a folklórom a medzi folkloristikou a religionistikou“.

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Mgr. Tatiana Podolinská, PhD.

Redakčná rada: doc. PhDr. Ľubica Droppová, CSc., Univ. Prof. Dr. Gyivicsán Anna, Dr. hab. (MR), doc. Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist (ČR), prof. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, DrSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc. (ČR), PhDr. Miroslav Válka, PhD. (ČR)

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r.o. P.O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

e-mail: sap@sappress.sk

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 52, 2004, Number 3

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,
810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,
P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 52, 2004, No 3

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 52, 2004, Nr. 3

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS
